

Bidrag til ærkebiskop Hans Svanes historie II

Af Johan Jørgensen

Reformationen havde som bekendt ikke levnet gejstligheden meget af tidligere magt og herlighed. I 17. århundrede er standens placering som statsembedsmandskorps ganske klar. Indgreb fra kongens side snart på det ene, snart på det andet område var en selvfølge. Hvor betegnende er ikke et kongebrev til Århusbispen, der 1641 havde ønsket oplyst, om kongen selv ville forordne en sognepræst til et ledigt kald, eller om der skulle kaldes efter ordinansen: Kongen tillod, at der blev kaldet efter ordinansen[1]. Majestæten vågede nøje over sit præsteskab, som vi ser det af Christian IV.s brev 7. december 1644 til kansler Christen Thomesen Sehested, hvori denne fik ordre til at befale Sjællands biskop (rangfølgen!) at levere en fortegnelse over stiftets bedste prædikanter, idet kongen selv havde optegnet de bedste på Fyen[2]. Man kan også mindes kongens afgørende indgriben i Hans Poulsen Resens sag[3].

På kirkens bestyrelse i økonomisk og praktisk-administrativ henseende var gejstlighedens indflydelse kun ringe. Alene som tilsynsmænd på det rent kirkelige område og som sagkyndige konsulenter for regeringen betød bisper og theologiske professores noget. Karakteristisk for sidstnævntes stilling i så henseende turde være en befaling fra kongen til kansleren om at lade Universitetet erklære sig om, hvorledes Christi dåb ville være at fremstille på »Trefoldigheden«[4].

Jfr. til denne afhandling Kirkehistoriske Samlinger 7. Rk. VI, s. 85–136.

[1] Kancelliets Brevbøger 1641, 6. august.

[2] Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve udg. ved C. F. Bricka og J. A. Fridericia V, 1883–85, s. 538 f. jfr. VI, s. 122 f.

[3] Bjørn Kornerup, Biskop Hans Poulsen Resen I, 1928, s. 387 f.

[4] Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve V, s. 461 f. jfr. H. Matzen i Teologisk Tidsskrift VI–VII (1904–1905), Troels Dahlerup i Afhandlinger om arkiver ved Rigsarkivets 75-års jubilæum 1964, s. 70 ff. Kronens Skøder II, s. 4, 6 f., 10 f., 13 ff., 20 f., 25, 46, 51 f., 55 og 71, H. F. Rørdam, Københavns Universitets Historie III, 1877, s. 644 og Kancelliets Brevbøger f. ex. 1640, 19. januar.

Forbindelsen mellem kongen som kirkens øverste og undersåtterne, også de af gejstlig stand, formidledes i almindelighed af kongens kancelli, Danske Kancelli, hvis leder kansleren var. Det var derfor naturligt, at den for kirketugten så ivrige Menelaos Povlsen henvendte sig til denne, og ikke til sin biskop, med sine klager over letfærdighed og misbrug[5]. Det var ligeledes kansleren, der med myndighed tog sig af den unge Jens Poulsen Winding og anbragte ham i et passende embede[6].

Som et vidnesbyrd om Kancelliets centrale position i administrationen af kirkelige anliggender kan også nævnes en henvendelse 1645 fra ingen ringere end kongens ældste søn, den udvalgte prins Christian til øverste sekretær i Kancelliet Otte Krag til fordel for en, der havde mistet sit kald[7]. Prinsen synes at have haft god grund til at henvende sig i Kancelliet, før han stillede sin klient noget bestemt i udsigt. Året forinden havde nemlig et par »promotorialskrivelser« fra ham haft en sørgelig skæbne, den ene kasseredes ligefrem omgående, og den anden forblev virkningsløs[8].

At centraliseringen i administrationen i det mindste i princippet var vidtdreven, fremgår ikke blot af de her anførte mere iøjnefaldende sager, men også af Kancelliets stilling i småsager får man indtryk af dettes meget omfattende beføjelser. Den omstændighed f.ex. at det overhovedet faldt ejeren af Vognserup ind i 1632 at ansøge om tilladelse til at bygge et pulpitur i Kundby kirke[9], eller at der skulle et kongebrev til, for at der 1653 kunne flyttes om på nogle stolestader i Hvidbjerg kirke[10], tyder afgjort på stor respekt for centraladministrationen.

[5] Nordisk Tidskrift for Historie, Literatur og Konst udg. af Christian Molbech III, 1829, s. 415–22. – Menelaos Poulsen var forfatter til skriftet: *Qvæstio*, det er: Spørgsmaal, om det er imod en christen Kierlighed oc Oprietighed, at der forordnis i den christen Menighed Observatores eller Beførere, som skulle giffue flittelige act paa dem, der modvillige offuertræde Guds oc Kongens Low: Oc, om Nogen med god Samvittighed kand sig saadan Bestilling paatage? Imod Nogles Klafferi stilled oc fremsæt.

[6] Bjørn Kornerup, Lector Theologiæ Jens Poulsen Windings Vita (Historisk-filosofiske Meddelelser udgivet af Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab Bind 37, no. 2), 1957, s. 28–31.

[7] Prins Christian (V.)s Breve II ved E. Marquard og J. O. Bro-Jørgensen, 1956, s. 375.

[8] Kirkehist. Saml. 4. Rk. II, s. 299 f.

[9] Kancelliets Brevbøger 1632, 23. december.

[10] Jyske Tegnelser 1653, 22. december.

Når Kancelliet spillede en så vigtig rolle i styrelsen af de kirkelige anliggender, er det naturligvis af betydning at vide, hvorledes dette har arbejdet. I almindelighed kan henvises til et par tidligere undersøgelser[11], som her blot skal suppleres med en gennemgang af et par særligt oplysende sager.

6. februar 1654 indsendte Jens Madsen en ansøgning til kongen, hvori han berettede, at han efter at være blevet kaldet til Tersløse skulle examineres af bispem, men at forfærdelse og ængstelighed var påkommet ham, så at bispem ikke var tilfreds med hans svar. Han bad derfor nu om at måtte examineres påny efter nogle ugers frist. Ansøgningen blev strax behandlet, den blev samme dag forelagt kongen af øverste sekretær Erik Krag, der på den noterede, at kongen ønskede bispens erklæring om grunden til at ansøgeren ikke var fundet dygtig, og om udsættelse kunne hjælpe. Bispem adlød omgående og erklærede 7. februar, at han ikke efter den examen kunne forsvare at ordinere ansøgeren, hvilket han allerede nogle dage tidligere skriftligt og mundtligt havde erklæret overfor kongens kansler. Resultatet blev et missive, konciperet »efter Erik Krags ordre« til bispem om at tilholde provsten påny at lade sognemændene træde sammen for at vælge kaldsmænd, der kunne vælge en anden[12].

Af denne sag fremgår det ganske tydeligt, at bispem har refereret til kansleren som sin nærmeste overordnede, medens kongen gennem Kancelliet har været appellinstans. Det er interessant at bispem i sin erklæring ikke har ment sig kompetent til at ytre nogen mening om, hvorledes sagen burde afgøres, men strengt holder sig til sin funktion som examinerator. Endelig er det bemærkelsesværdigt, at afgørelsen respekterer sognefolkenes valgret, hvilket betegner en konservativ tendens, idet der iøvrigt var en voxende tilbøjelighed til at disponere over kirkerne som om de fuldt ud var kongelig ejendom[13].

Dette sidste har vi et eksempel på i den sag, som Sorø akademis hofmester Jørgen Rosenkrantz rejste 1655, da han på akademiets vegne søgte om »et ringe privilegium«, hvorved stedet kunne hjælpes, kronen uden skade. Sorø kloster havde forðum haft jus

[11] Johan Jørgensen, Til Danske Kancellis historie i Christian IV.s første år, Afhandlinger om arkiver ved Rigsarkivets 75-års jubilæum 1964, s. 31 ff. og samme, Øverste sekretær Erik Krags virksomhed i Danske Kancelli indtil 1657, Arkiv I, 1966, s. 45 ff.

[12] Sjællandske Tegnelse 1654, 11. februar m. indl.

[13] Jfr. ovenfor note 4.

patronatus et vocandi til sine kirker der i lenet, men nu havde udviklingen medført, at bønderne – efter ordinansen – udøvede kaldsret til de fem under forudsætning af stedets øvrigheds samtykke, og til de to uden betingelser. Da det nu her som på de fleste steder, hvor kaldsretten lå hos bønderne, tit og ofte ikke gik så lovligt til som det burde, anmodede Jørgen Rosenkrantz om, at hofmesteren på Sorø på stedets vegne måtte få tillagt fuldkommen jus patronatus et vocandi til disse syv kald med deres annexer og degnekald. Sådanne beneficiar, sluttede Rosenkrantz, kunne det være passende at hofmesteren havde til rådighed for stedets »tjenere som enten skolen eller på akademiet hos adelige børn med deres flittighed og skikkelighed betjente«. – Hvad Rosenkrantz bad om, fik han og akademiet ved åbent brev 29. august 1655[14]. Her ser man regeringen suverænt disponere over patronatsrettigheder til fordel for en adelig stiftelse, hvor man betragtede gejstlige som »tjenere« der, hvis de skikkede sig vel, skulle kunne belønnes med præstekald.

At den verdslige øvrighed på sin side ikke lod gejstligheden i stikken overfor menigmand, viser samtidige tildragelser på Møen. Her havde præsterne klaget over, at de fik tienden i skæppen, hvorfor et kongebrev 2. august 1650 indskærpede, at den som påbudt i ordinansen skulle ydes i kærven som andre steder. Bønderne ville imidlertid ikke finde sig heri men protesterede så godt de kunne, og til slut drog en talstærk deputation til København, hvor 13 af dem blev sat »på tårnet«[15].

De her fremdragne eksempler, hvis antal uden vanskelighed lader sig forøge, viser altså, at den øverste kirkelige styrelse lå i faste rammer, centraliseret i Danske Kancelli i København med kansleren og i sidste instans kongen som leder. Men netop denne opbygning svarede nøje til strukturen i enevældens[16]

[14] Sjællandske Registre 1655, 29. august med indlæg (udateret) der bærer påtegningen »klart« – koncept synes ikke bevaret, ej heller evt. dokumentation fra Rosenkrantz til støtte for kravet.

[15] Forordninger, Recesser . . . udg. ved V. A. Secher VI, 1918, s. 461 f. Danske Magazin 5. Rk. II, s. 372.

[16] Allerede 1629 – vel under indtryk af trediveårskrigen prøvelser – forelagde Christian IV Jens Dinesen Jersin en edsformular, hvorefter denne svor, at eftersom kongen havde betroet ham at være superintendent og biskop over Ribe stift, lovede og tilsagde han kongen sand troskab og lydighed, se S. M. Gjellerup, Biskop Jens Dinesen Jersin, 1868–70, s. 168 note 1, – en ed som ikke principielt adskilte sig fra den stærkt absolutistiske, som Svanes efterfølger på Sjællands bispestol aflagde 1668, Kirkehist. Saml. 4. Rk. I, s. 167 f.

administration, og det er derfor naturligt at undersøge, hvilke virkninger forfatningsændringen i 1660 og Hans Svanes udnævnelse til ærkebiskop fik på denne tilsyneladende veletablerede forretningsgang[17].

I virkeligheden forelå der gode muligheder for i forbindelse med arveregeringens indførelse at gribe ind i Kancelliets forhold på radikal måde. Siden Christen Thomesen Sehesteds død i august 1657 havde kanslerembedet stået ubesat; havde der været et alvorligt ønske om at afskaffe eller omdanne dette embede, da havde man næppe kunne finde et gunstigere øjeblik hertil. Men 26. oktober 1660 udnævntes den tidligere rentemester Peder Reedtz til kansler og præsident for Kancellikollegiet. Og ikke længe efter kom de gammelkendte påtegninger »efter kanslers ordre« igen i brug på koncepterne til kongebrevene, ikke mindst på dem, der angik kirke- og skolesager.

Dette gjaldt således et missive af 12. december 1660 angående tilsynet med indkvartering på Roskilde kapitels vegne, og et missive til toldereren i Øresund 28. december s.å. om at Universitetet skulle have sine penge som hidtil[18]. Og går man videre i undersøgelsen af Kancelliets expeditioner i gejstlige sager, bliver det hurtigt klart, at alt gik på den gamle manér. Kansleren konciperede selv det åbne brev 16. december 1661 om theologisk examen[19]. Lærde folks anliggender hørte fortsat under kansleren; det var til ham Jens Jensen Bircherod støttede sig[20], det var ham, der lod koncipere Rasmus Enevoldsen Brochmands afsked fra Universitetet med tilladelse til for helbredets skyld at måtte opholde sig, hvor i landet han ville[21].

Hertil kan føjes expeditionen af Jesper Sørensen Hjorts kon-

[17] At Svane ikke før 1660 indtog nogen særstilling skal blot i forbigående bemærkes. Et missive 28. august 1656 befalede ham at holde disciplin blandt præsterne på Christianshavn, Kjøbenhavns Diplomatarium V, 1882, s. 403, og også Svane måtte skrive til Erik Krag i Kancelliet for at få collats til en nykaldet præst, Sjællandske Tegnelser 1657, 24. okt. med indlæg.

[18] Sjællandske Tegnelser anf. dato, nr. 1361 og nr. 1397 med koncepter.

[19] Sjællandske Registre anf. dato, nr. 275, indlæg er ikke bevaret – jfr. i øvrigt Henning Matzen, Kjøbenhavns Universitets Retshistorie I, 1879, s. 153 f.

[20] Jfr. Bjørn Kornerup i Kirkehist. Saml. 7. Rk. III, s. 407 ff.

[21] Sjællandske Registre 1661, 6. december, nr. 262, koncepten er rettet af Reedtz. Det var også Reedtz, som sørgede for expeditionen af Peder Resens udnævnelse til juridisk professor, efter at denne havde henvendt sig derom til både Svane og Reedtz, Ibid. 1662, 23. marts, nr. 47 m. indl. og konc.

firmation på stillingen som Herlufsholms skoles forstander og en række kaldsbreve[22].

En sag af stor principiel interesse som den bevilling Hans v. Ahlefeld fik til, skønt katolik, at besidde jordegods (omend på strenge betingelser) behandledes af kansleren, der selv konciperede kongebrevene[23]. Det ses ikke, at andre end kongen og kansleren har haft denne sag under behandling. Også forordningen om de københavnske kirkeforhold 1662, 24. juli, som er dateret Frederiksborg[24] synes at have været behandlet i en meget snæver kreds, konceptet er rettet af Erik Krag og indlægget bærer påtegning af kansleren. Endelig kan det anføres, at censurforordningen af 6. maj 1667 er konciperet af kansleren[25]. – I ingen af disse sager finder man spor af medvirken fra ærkebispens side.

Dette betød på ingen måde, at kirkens interesser som sådan ikke blev tilgodeset. Som tidligere fremhævet taler alt for, at Frederik III i lige så høj grad som sin fader har følt sig som kristen øvrighed, og der kan måske være grund til især at mærke sig det kongebrev som udgik 16. august 1662, og som fastslog, at kirketjenerne i Sjælland herefter skulle være forskånet for ægt og arbejde til amterne og kun yde sådant til kirkerne. Forordningen var dateret Nykøbing, hvilket måske tør tages som tegn på, at den i særlig grad var udtryk for kongens egen opfattelse og ikke for den hele regeringskreds'[26].

Når konge og regering tilsyneladende uden ringeste gejstlig medvirken afgjorde sådanne større sager, er det påfaldende at se, hvorledes man ilede med at kræve ærkebispens vota i rutinesager. Interessant er det forøvrigt at Svanes underordnede havde adgang til direkte at forelægge deres sager for Kancelliet[27].

[22] Sj. Reg. 1668, 14. nov., 326 og flg. kaldsbreve: Sj. Reg. 1667, 27. april, nr. 145 og 28. aug., nr. 263, 1668, 15. jan. nr. 18, 5. febr., nr. 42 og 31. dec., nr. 373. – Disse sager bør imidlertid sammenholdes med den af kansleren konciperede, men henlagte udnævnelse af en feltpræst 1667, 20. april Danske Kane. Henl. Sager anf. dato, og med hr. Peder Nielsens brev på Skrøbelev og Varpelev, det var konciperet af kancelliforvalter Rasmus Rasmussen og rettet af Erik Krag, der tidligere havde refereret sagen for kongen, Sj. Reg. 1665, 2. nov., nr. 186. Det ses, at kanslerens ressort havde visse begrænsninger.

[23] Sj. Reg. 1662, 25. nov., nr. 201–202.

[24] Kjøbenhavns Diplomatarium III, s. 561, Sj. Reg. 1662, 24. juli, nr. 136.

[25] Sj. Reg. anf. dato, nr. 158.

[26] Sj. Reg. 1662, 16. august, nr. 144.

[27] Ibid. 1665, 28. juni, nr. 111 m. indlæg (fra en degn) påtegnet af Erik Krag.

Lige så lidt som det i det foregående anførte tyder de i disse bidrag fremlagte aktstykker fra Svanes hånd på, at han som ærkebiskop har haft nogen særstilling i den kirkelige administration[28].

Svane blev hørt som theologisk sagkyndig ganske som de andre bisper og professores. 3. november 1663 afgav han f.ex. sammen med Johan Wandal og Rasmus Brochmand en betænkning, hvori ægteskab mellem stiftfærdige og -børn karakteriseredes som utiladelig: Salig Doct. Lutherus . . . holdt for, at slig ægteskab skulle gøre hos den gemene mand både stor eftertanke, så og forargelse . . .[29]. Og en række af de her fremdragne indlæg er på lignende måde blevet Svane afæsket. Skrivelser fra Svanes hånd kendes ikke i større tal; de angår ofte skole- eller fattigvæsenet – påtegninger viser, at både Svane og Reedtz deltog i forarbejderne til forordningen om præstegårdenes indløsning til betaling af kongens gæld til de fattige i København[30]. Det var ikke tilfældigt, at det var lettere for ærkebispen at gøre sig gældende på disse områder end på de kirkelige og theologiske. Det er klart nok, at Svane i administrativ henseende ikke var anderledes stillet overfor kongen og Kancelliet, end Sjællands biskop og de andre biskopper hidtil havde været det.

Det tør med andre ord hævdes, at hverken året 1660 eller udnævnelsen af en ærkebiskop har sat sig synderligt spor i dansk kirkelig administrations historie – man fastholdt åbenbart en praksis, der allerede var indarbejdet. Den indflydelse Hans Svane kan have udøvet på administrative afgørelser[31], må snarere

[28] 1. udgave af Vejledende Arkivregistraturer I, Danske Kancelli, hvoraf Bjørn Kornerup 1943 har leveret 2. udgave og hvorpå også sammes fremstilling i Den Danske Kirkes Historie IV, 1959, s. 350 bygger, har ikke som grundlag en undersøgelse af Danske Kancellis faktiske virksomhed men er i høj grad afhængig af den fremstilling af Kancelliets historie, som den lidet pålidelige historiker Niels Slange leverede på Frederik IV.s tid jfr. Arkiv I, 1966, s. 62–64.

[29] Indlæg til Fynske Reg. 1664, 12. april.

[30] Sj. Reg. 1662, 18. marts, nr. 44, jfr. Kjøbenhavns Diplomatarium III, s. 555 f.

[31] En sådan indflydelse er naturligvis yderst vanskelig at påvise. Når f. ex. Jacob Friberg forordnedes til sognepræst i Svallerup, Ars hrd., i den afdødes sted, såfremt han befandtes dygtig dertil ved examen, og det af den vedlagte ansøgning ses, at ærkebispen har underrettet ham om ledigheden, hvilket er det eneste han har at fremføre, ligger der strengt taget kun så meget deri, at ærkebispen ikke har været imod hans kandidatur; men fristende er det unægteligt at tro, at Svane af en eller anden grund har ønsket ansøgeren på denne post. Sj. Reg. 1666, 18. juni, nr. 82 med indlæg.

ses som en virkning af hans politiske position end som en funktion af hans ærkebiskoppelige værdighed.

1.

Gunstig Hr. Secreterer Velb. Erich Kragh.
Höyærede och fornemme Ven.

Eders Velb. haffuer jeg, nest thienistvilligste Hilsen och ald Reede-boenheds Erbydelse till behagelig Tieniste, paa det venligste at betache for meddeelte gode Schriffuelse mig ved sidste imellem gaaende Post behændiged, huis Indhold var, at jeg E. Velb., effter kongl. May. allis voris naadigste Herre, naadigst Befalning, min Meening udförderlig schulde lade forstændige, huad mig siuntis om M. Jørgen Eilersens Rectoris Scholæ Hafn. Forslag, anlangendis at hand maatte succedere M. Willum Lange udi Professionen och for sig holde en Sub-Rectorem, som under hans Inspection och Direction Disciplerne med Læsning och Information schulle betiene:

Da efftersom bem.te M. Jørgen Eilersens paa 20 Aars Tiid och der offuer udi Scholen med saadan Flijd och Dexteritet sin Tiid haffuer andvendt, at under hannem och hans Disciplin er fra Skolen dimittered offuer 700 Persohner, huilche ere de beste Ingenia som Riged mestendeell er besat med, och alle moxen ere komne till god Forfremmelse, saa det vel vahr at ønske, at det høyestbem.te voris naadigste Herre maatte behage, hannem for sin lange och besuærlige Tieniste i saa Maader naadigst att afflegge.

Scholen kand iche uden sin største Schade ombære hans Præsens och Inspection, thi efftersom den / formedelst disse vandskelige Tjider, udi huilche den sine Beneficia mestendeell haffuer mist, i det Sognerne som der til ere beliggende, aff Fienderne saaledis ere ruinerede, at der aff enten lijdet eller slet inted till Disciplernis Vnderholdning kand bekommis/ megit er forringet; saa at den formedelst en fremmedis Direction, som dentz Tilstand iche kien-der, neppelig schulde kunde holdis ved den Skieh den nu er udi, langt mindre føris till bedre Fuldkommenhed. Huorfore jeg gierne saae saadant at motte tilstædis, thi ellers ved jeg iche en Mand som der till schulle findis beqvem; indstillendis dog alting till

kongl. May.tt egen naadigst Dispensation och Willie. Forbliffuende, nest guddommelig Beschiermelse och ald Welstands Ønske.

Christianiæ H. Secreterers
den 10. Aug. plichtvilligste
A.o 1661. Hans Svane

Sj. Reg. 1661, 22. august. Kun underskriften er egenhændig[32].

2.

Ihm.

Gunstig Hr. Secreterer
Høyærede Ven.

Jeg beder thienistuillig om Forladelse, at jeg saa offte tilfører Eders Velb. Molestering. Der er en fattig Mand udi St. Nicolai Sogn ved Naffn Niels Jibsen Schreder, huis Hustru Kirsten Lauritzdaatter er kommen en 11 eller 12 Vgger for tilig med sit Foster, hand underdaanigst andmoeder om kongl. Benaading at hand med bem.te sin Hustru for aabenbare Schriffte maa forschaanis; Maatte hand ved Hr. Secreteres gode Befordring dertill forhielpis, scheede ham en stor Velgerning. Hr. Secreterer vilde och effter forige gode Løffte vere den fattig Præstemand aff Norge, Hr. Jens Grøn behielpelig, att hand aff kongl. Naade maatte niude de Thiender hand underdaanigst haffuer anholdet om, det er saa mæn en stor Almijsse Gierning, den Gud Selff vill belønne. Jeg beder om Forladelse och forbliffuer Hr. Secreterers

Hafniæ 2 Aprilis Plichtschyldigste
Ao. 1662

Hans Svane.

Udskrift: Erlig och Velb. Mand Erich Krag till Bramming kongl. May. Cantzelie Raad och Oberste Secreterer, min høyærede gode Ven

thienistvilligen

Sj. Reg. 1662, 8. april, nr. 53, indlæg. Kun underskriften er egenhændig.

[32] Ved åbent brev af 22. august bevilgedes det Jørgen Eilersen uformindsket at måtte nyde sit skoleembode og desuden indtræde blandt de ordinære professorer ved vacance. Ved skolen skulle han forblive under ærkebispens jurisdiktion. Jfr. R. Pauli i Dansk Biografisk Leksikon VI, 1935, s. 268 f.

3.

Min naadigste herris och kongis befallning, anlangendis min vnderdanigst resolution [!] om den specificerte persons forhold, vdi all vnderdanighed at efterkomme, hafuer ieg iche andet fornummet baade da ieg visiterede vdi Ulsøe kirke och ellers, end at hand jo det hannem af Gud betrode embede fliteligen och retsindeligen nu paa ni Aars tid haffuer forrettet, saa vel som menigheden med god exempel imidlertid foregangen. Kiøbenhafn den 16 Oct. 1662.

Hands kong. Mayst. vnderdanigste tjener

Hans Svane

Sj. Reg. 1662, 20. oktober, nr. 183. Egenhændigt[33].

4.

Allernaadigste Herre och Konge.

Efftersom en tæmmelig lang Tiid er forløben, sijden Eders ko: Ma: naadigste Befallning er udgangen alle Præstegaardenis Biugning paa Landit ofuer ald Danmarck at schulle taxeris, endoch de huor nogen til Kirchen Jus Patronatus monne hafue; dog huis nogen Patron formeente sig her ved, udi sit Jure Patronatus at præjudiceris, saadan sin prætension med forderligste udi eders kongl. Ma: Cantzelie at indlefuere: Da ere wi de fattiges Directører paa det underdaanigste begierendis, at efftersom med samme Taxering Tijden forhalis, de fattige iche til ringe Schade och Bekostning om Directørerne schulle udschiche deris Fuldmegtige med enhuer Præst at capitulere, det da maatte behage E.k.Ma: at for huer Præstegaards Biugning, endoch huor Jus Patronatus til Kirchen monne vere, efftersom ingen findis det vi wijde, af slige Patroner, der sig her ofuer besuærger, maatte betalis til os paa de fattigis Vegne 200 Slettedlr.; dog saa, at udi huer Herrid Prousten med Stichsschri fueren ligner Herrids Præsterne imellem, at de, huis Gaards Biugning vel er ved Magt, hielper dennem som

[33] Sagen indledtes med et indlæg fra kongelig majestæts allerunderdanigste fattige bønder og tjenere i Ulsø, der berettede, at deres sognepræst var død og bad om at måtte få kapellanen Jens Madsen Perregaard, som i ni år havde betjent menigheden, til sognepræst, idet hovedsognet Ulsø som hørende til Gisselfeldt var under kongens possession. Dette indlæg påtegnedes 16. oktober af Erik Krag, at kongen ønskede ærkebispens relation, og 20. oktober fik Perregaard brev på Ulsø og Frerslev, konciperet af Rasmus Rasmussen og Erik Krag.

ere ringe och brøstfeldige; huilchen Proportion sijden kand hafuis udi Consideration, naar Biugningen i sin Tijd til den afdøde Præstis Arfuinger igien schal betalis. Och huis nogen Tvistighed i Herrederne imellem Præsterne anlangendis disse 200 Sldr.s Udlæg skulle opkomme, at de med Proustens och Stichsschrifuerens Sigelse icke ville lade sig benøye, da saadan Tvistighed af en huer Stichs Biscop at decideris. Och at de som icke Capitalen uden Ophold aflegger, der af Renten at udlegge fra 11 Junii sidst forleden, efftersom nesten it Aar er forbigangen sijden Eders kongl. Ma: samme Præstegaardenes Biugnings Betalning de fattige her i Byen naadigst hafuer ofuerdraget.

Hafn: d: 24 Aug.

Ao. 1663

Eders kongl: Ma:

Underdaanigste T.

Hans Svane. Hans Nansen

Sj. Reg. 19. januar 1664, nr. 6. Kun underskrifterne er egenhændige [34].

5.

Huad ofuenbem.te Forstanderen i Slagelse Hospital hans underdaanigst Forslag belanger: Da, endog vel tilforn er oprettet en Contract med forige Forstander om Spiisningen sammesteds, som da meentis at skulle hafue geraadet Stæden til gode, huorfor hans kongl. Ma: och naadigst loed sig behage den samme Tiid at confirmere; och mand alligevel imod Forhaabning har fornummit at samme Contract, enten lijdet eller slet inted Stæden hafuer gaunet: saa kand dog icke benegtis at denne nu giorte Forslag skulle joe geraade Hospitalit til Gaun och Nytte, efftersom Hospitalit der ved nogit skulle aarligen erøfre til dens Gields Afleggelse och Biugningens brøstfeldige Reparation, som uilde ellers komme Hospitalit icke til ringe Bekostning, huor til ingen Middel hos Hospitalit findis. Huis det derfor naadigst skulle behage hans kongl. Ma: at hannem Oeconomiet effter underdaanigst Begiering – 8 eller 10 Aar maatte forundis under de medfølgende Wilckor af

[34] Den trykte forordning 19. januar 1664 fulgte med få redaktionelle ændringer og nogle rettelser (ved Erik Krag) en – medfølgende? – koncept, ført i pennen af den samme skriver, som har skrevet indlægget, og som åbenbart har hørt hjemme i Svanes skrivestue, idet han genfindes som skriver af Svanes indlæg vedr. Slagelse hospital 12. sept. 1663 (aktstykke nr. 5).

Amptmanden paa Antvorschou Slott welb. Hugo Lützou 13 Aug. nestafvigt forfattede och af hannem underschrefne ere, at forunde, siunis vel at Stæden som nu sticher udi Witløffthighed kunde der ved forbedris och med Tijden komme af sin Besuæring.

Havnia d. 12 Septembr,: Anno 1663.

Hans Svane

Sj. Reg. 1664, 23. febr., nr. 29. Kun underskriften egenhændig[35].

6.

Ordinancen formelder pag. 43 § 2, at naar mand behøfver en Tiener udi nogen Kirke, da skall der førend nogen vdvellis fliteligen bedis om hannem effter Christi eget Ord och Exempel. Hvis det derfor maatte behage hands kongl. Mayst: min allernaadigste Herre och Konge, at remittere Supplicanten til Kirke-Ordinancen och Recessen var vnderdanigst at ønske. Thi huis SupPLICANTENS vnderdanigste Ansøgning skulle samtyckes vilde enten preces for en dyctig Effterkommer i Kaldet effterladis, naar Sognepræsten ved Døden afgaar, hvilket skulle maa skee komme Almuen selsomt for: eller och dersom preces skulle skee efter Ordinancen, da en anden udi den afdøde Præstis lefvende Lifue kaldet vaar samtyct vilde saadant gerade til den højeste Guds Fortørnelse. Tilmed siunis icke at være priculum in mora saa viit af Meenighedens SupPLICANTEN meddeelte Testification er at fornemme. Indstiller dog alting med største Vnderdanighed til hans kong: Mayst: eget naadigst Betenkende.

Hans kong: Mayst: vnderdanigste

tiener

Hans Svane

Kiøbenhafn 25 Sept. 1664.

Sj. Reg. 1666, 6. november, nr. 191. Kun underskriften er egenhændig[36].

[35] Ved åbent brev af anførte dato fik hospitalsforstander Michel Jensen bevilning på i 10 år at oppebære hospitalets indkomst mod at bespise lemmerne, lønne personalet og vedligeholde bygningerne. Han skulle ikke aflægge regnskab herfor, men årligt give hospitalet en kapital på 200 rd. Michel Jensens indlæg, der er påtegnet af amtmændene, har af Erik Krag været refereret for kongen, der har ønsket en erklæring fra ærkebispens. Koncepten er rettet af Erik Krag.

[36] 10. sept. 1664 havde Peder Lauridsen, kapellan i Gimlinge hos hr. Ebbe Brun cum spe . . . ansøgt om kongelig konfirmation herpå, støttet både af hr. Ebbe

7.

Thienistvilligst Memorial.

Efftersom her udi Landet findis nogle faa Scholethienere, huilche for deris Besuærlighed och wmag nyder en ringe Deel geistlig Gods: Om hans Excell: Hr: Cantzeler gunstligen vilde lade sig behage, hos hans kong: Ma: allis woris naadigste Herre dem at uere behielpelig at de for denne nu paabudne Rosthieniste maatte forschaanis, huilched jeg underdaanigst vil formoede at worde tillat, efftersom det schal dog vere en gandsche ringe Deel, der af schal kunde gaa. Jeg kunde och ey rettere fornemme end hans kongl: Ma: naadigst dertil schulle ville lade sig beqvemme, det seenist jeg hafde den stoere Ære hoyestb.mt hans kongl. Ma: underdaanigst at opvarde.

E. Excell:

Plichtvilligste

Hans Svane

Sj. Reg. 1666, 3. august, nr. 103. På brevet, der er udateret og kun for underskriftens vedkommende egenhændigt, har kansleren noteret: Skole Tienere at werre [uden ?] Rostieneste af det Gods de pro officio nyder klart[37].

8.

Sr. Schumachero

Forstendiges thienistvilligen at Niels Hansen haffuer været hos mig, och effter giort Accort, effter sin ringe Middels tillstand nogit for sin forseelse til Præste Enchers Vnderholdning vdgiffuet, huorfor jeg thienistvilligen er begierendes aff Hr. Secreterer hand vbesuerget vild forhuerffue hannem hans kongl. May. naadigst

(der var 74 år gammel) og sognemændene. 23. september blev ansøgningen påskrevet af Erik Krag, at kongen ønskede ærkebispens udførlige erklæring, og efter dens her gengivne udtalelse fulgte allerede 26. september en ny påskrift af Erik Krag indeholdende kongens resolution, at det skulle have sit forblivende ved ordinationen. To år senere kom Peder Lauridsen Skåning igen med sin ansøgning og nu lykkedes det, 6. november konciperedes efter Schumachers ordre expectancebrev til ham på Gimlinge.

[37] 3. august udgik åbent brev, hvorved det bevilgedes skoletjenerne i Sjælland at være forskånet for rostjenesten denne gang. Dagen efter fik Roskilde Kapitel et lignende brev om frihed for rostjenesten, *ibid.* 1666, 4. aug., nr. 104.

schriftlig tilladelse at hand for obenbare schriftte denne gang maa være forschonit. Kiøbenhavn d. 10 Feb. 1667

Hr. Secreterers Plictschuldigste

Hans Svane

Sj. Reg. 1667, 13. febr., nr. 44, kun underskriften er egenhändig.

9.

Hr. Schumachero

Forstendigis thienistvilligen att nærværende Peder Hansen Munch haffuer mig for sin begangne Lejermaal paa fattige Præsteenchers Vegne contenteret hvorfor jeg thienistvilligen Hr. Secreterer vil haffue ombedet, hand ham hans kongl. May. Benaadingsbreff vbesuergit vilde forschriffue. Jeg forbliffver stedtze igien

Hr. Secreterers plictschuldigste

Hans Svane

Sj. Reg. 1667, 6. marts, nr. 71. Kun underskriften er egenhändig[38].

10.

Sr. Schumachere

Giffvis hermed thienistvilligen at vijde att en Kudsche naffnlig Oluff Hansen haffuer været hos mig och accorderit for sin begangne Lejrmaal hvorfor jeg thienistvilligen beder Hr. Secreterer vil forschaffe ham hans kongl. May. naadigste Tilladelse att hand denne Gang for obenbare Schriftte maa forschonis. Och effters[om] hand er ichun en fattig Karl haffuer jeg loffuet udi samme Accort at forhuerrffue Breffuet, tuifler derfor iche paa at Hr. Secreterer jo effter sit gode Løffte mager det saa at jeg det

[38] Hermed skal sammenholdes en række rekvisitioner af lignende karakter fra Peder Christensen Lemvig (i Svanes tjeneste?, en tidligere famulus hed som nævnt Søren Christensen Lemvig) til kancelliforvalter Rasmus Rasmussen som så: At Rasmus Rasmussen ville forfærdige et brev af Holger Christensen må for begangen lejrmaal denne gang blive forskånet . . . Indlæg til Sj. Reg. 1667, 25. maj, 1. juli, 10. juli, 26. nov. og 1668, 21. april. Også fra Hans Hansen Seidelin ved Holmens kirke kendes en sådan henvendelse til hans »høy-ærede gode Ven« hvormed fulgte 6 dr. til papiret, Indlæg til Sj. Reg. 1667, 3. juni. Koncepter i rutinesager privilegiebekræftelser etc. er jævnligt skrevet eller rettet af samme Rasmus Rasmussen i disse år.

for 4 Rixdlr. saavel som det forrige bekommer. Jeg forbliffuer stedtze igien

Hr. Secreterers

plietschyldigste altid

Hans Svane

Sj. Reg. 1667, 11. marts, nr. 79. Kun underskriften er egenhændig.

11.

Høystærede Hr. Cantzeler.

Efftersom jeg fornemmer at hæderlig och vellærd Mand Hr. Niels i Rødoure schall være heel siug; och nærværende min Capellan, hæderlig och vellærd Mand Hr. Claus haffuer ichun ringe Indkomst til Leffnedtz Ophold aff Brøntzhøj Sogn som hand nu betiener, til med bleff ham i sidste Fejdetijd hands Godtz nesten aff Fienden framat og deroffuer hartad ruinerit. Beder jeg tienistwilligen at hans Excellentz Hr. Cantzeler vilde hos hans kongl. May. allis voris naadigst Herre och Konge være ham til for.ne Rødoure Kald behielpelig, huilchet och er et ringe Kald, dog bedre end det hand nu niuder.

Och saa som jeg visselig formoder hans Excellentz Hr. Cantzeler de idelige Besuæringer, hans Excellentz aff mig tilføyes i beste Mening optagis, saa forbliffer jeg igien stedtze

Hr. Cantzeler's plietschyldigste

Tiener

Hans Svane

Sj. Reg. 1667, 2. marts, nr. 68. Kun underskriften er egenhændig[39].

12.

Høistærede Hr. Cantzeler.

Efftersom adskillige letferdige Qvindfolch indfør is udi Børnehuuset, och iblant andre de som paa Landet haffr aflagt deris Foster: Beder jeg thienestwilligen Hans Excellentz vbesuergit hos hans kongl. May. tt vnderdanigst ville fornemme, om det iche

[39] Ved det af Rasmus Rasmussen efter kansleren ordre konciperede åbne brev af anf. dato fik hr. Claus Pedersen i Brønshøj brev på Rødovre.

naadigst schulle behage hans kongl. May.tt att de vdi bem.te Børnehuus maatte staa obenbare schriftt for deres begangne Forseelse och Lejemaal: Thi dersom dennem bleff bevilget att Reisen til Steden, huor de haffr giort Barsel att de der kunde publice absolveris var att befrycte, att de med dett samme schulle bortkomme och sig iche ig[en] i Børnehuuset indstille. Jeg forbliffr stedtze igien

E. Ezcellentzis P. Tiener

Haf. d. 2. Martij 1668

Hans Svane.

Påtegning med Peder Reedtz' hånd: Erkebiscopen om Aabenbare skrifte Sj. Reg. 9. marts 1668, nr. 85. Kun underskriften er egenhændig. Koncepten til kongebrevet bærer påtegningen: efter Cantzellers ordre, og: Peter at lefuere til Erche Bispen.

13.

Høistærede Hr. Cantzeler.

Jeg beder thienistvilligen om Forladelse att jeg Hans Excellentz saa tit och ofte molesterer, hvortill de fattigis Nød mig højligén tvinger. Och i særdeleshed derfor schicher jeg Hans Excellentz her udi indlagt en min vnderdanigst Supplication paa de fattiges Vegne i Helsingør till hans k. May. angaaendes den Almissee højstbet. hans kongl. May. der til naadigst haffr forunt. Och som de tuende Bisper, hvilche findes indført i Supplicationen, i langsommelig Tid intet aldeelis haffr aff deris Stiffter fremsendt, bad jeg thienistvilligt Hans Excellentz ville vbesuerget mage det saa, att dem maatte strengeligen befales der for med forderligst att gøre Rigtighed.

Iligemaade efftersom her udi Stictet begaais stor [ord glemt: uorden el. lign.] med Legatis och andre Scholers Indkomme sender jeg Hans Excellentz en Copie aff hans May. Breff till Bispen vdi Fyen[40]; thienistvilligen bedendes Hans Excellentz ville mage det saa att lige saadan et maatte denne Stifft tilkomme

Endeligen beder jeg Hans Excellentz att efftersom M. Peder Fos Rector udi Slagelse sig beklager att Skriffueren paa Antvorschou Slott iche vill lade Skolen och de fattige bekomme huis Korn som dem fremfarne Konger haffr bevilgit och hans kongl. May. naadigst confirmerit huilchet Hans Excellentz aff hans

[40] Vedlagte kopi af åbent brev 1664, 9. september, der er anvendt som forlæg for det ønskede brev, som koncept ligger en af Schumacher rettet renskrift.

Schriffuelse til mig videre kand erfare; Hans Excellentz da vbesuergit ville det saaledes medere att Skolen och de fattige af deris Rettighed intit bliffr i saa Maade fratagit; Jeg endes til Hans Excellentzis Thieniste igen, som villig saa schyldig. Saasom jeg och her med forbliffr.

Hand Excellentzis

P. T.

Hans Svane

Haf. d. 29. Martj 1668

Sj. Reg. 1668, 8. april. Kun underskriften er egenhændig. Læsningen er visse steder ikke helt sikker.

14.

Allernaadigste Herre och Konge.

Efftersom Skolerne her i Stictet merkeligen afftager formedelst Tijdernis Besuerligheder och E.K.M. Her Faders Fader, Kong Friderich den Anden, højloflig Ihukommelse haffuer ladit en Forordning vdgaa Anno 1574; liudendis som følger: Att alle Sogner her i Sædlands Stict, som ligger paa 2 Mile nær nogen Kiøbsted, schulle haffue deris Degne af Skolen och menige Sognemænd i samme Sogner att skulle være forplict, at giffue och fornøje dennem, och ingen anden den sædvanlige Degne Rente, der plejer och bør af at gange effter Ordinantzens Liudelse:

Da, efftersom ingen bedre Middel findis til forn. Skolers Conservation end at samme for højestbem.te Kong Friderici 2di Forordning maatte holdis i tilbørlig Observantz er jeg paa det allerunderdanigste begierendis det naadigst maatte behage E.K.M. samme Forordning at confirmere saa velsom ochsaa naadigst at samtyche at endoch de andre Sogner her i Stifftit (huor Adelen iche haffuer Jus Patronatus til Kircherne) maatte her effter være Skolerne tillagde med lige Condition som de, om huilche højestbe.te Forordning formelder

E. K. May.

Vnderdanigste Thiener.

Haf. 10. Julij 1668.

Hans Svane.

Sj. Reg. 1668, 22. juli, nr. 234[41]. Kun underskriften er egenhændig.

[41] Frederik II.s brev, hvoraf en original udfærdigelse på pergament ligger ved sagen, konfirmeredes; koncepten bærer påtegningen: efter kanslers ordre.